

Ljudi sa sjevera, Normani, Vikinzi

Početkom srednjeg vijeka oko 800 do 850. god. javljaju se na priobalnim otocima i na obalama današnje sjeverozapadne Francuske, Velike Britanije i Irske u naletima malih brodova »ljudi sa sjevera«, »Normani« ili kako se oni sami zovu »Vikinzi«. To su sjevernjaci germanskog podrijetla koji dolaze iz Švedske, Norveške i Danske. Kako su u svojoj prošlosti imali vrlo malo dodira sa starim Rimskim carstvom i kršćanskim Rimom, držahu ih suvremenici poganima. Riječ »viking« leži izgubljena u danoj prošlosti. Prema starim izvorima čini se da je prodrla u običan svakodnevni govor više kao glagol nego kao imenica, jer u cjeloj Skandinaviji »ići u vikinge« značilo je jednostavno ukrcati se na neki brod koji se sprema na putovanje radi gusarenja i pljačke.

Ovi ratnici u početku pljačkaju samostane i ubijaju redovnike te ih smatraju poganima, ali kasnije, malo pomalo, prodiru i dublje u pozadinu, osvajaju nova zemljišta, a haraju među stanovništvom i osnivaju vlastita gospodarstva. Godine 851. Vikinzi sve češćim napadima osvajaju otok Thanet na jugoistoku Engleske. Iste godine stiže 300 njihovih brodova na ušće Themse, a njihove posade zauzimaju na juriš Canterbury i London. Postojbina tih poganih plemena, koje sada već podjarmljeni zovu njihovim pravim imenima, potječu iz Danske, Švedske i Norveške, odakle ih goni neutaživa želja za pustolovinama i pohlepa za plijenom, ali i prekobrojnost urođena pučanstva, kao i manjak obradive zemlje u njihovim postojbinama, što ih tjera na pustolovne i osvajačke pothive. Na njihovom jeziku riječ Viking znači ratoborne i neustrašive ljude koji se ukrcavaju na brodove da se pod zapovjedništvom svojih vođa istaknu svojom hrabrošću

u borbi s neprijateljem i da steknu slavu i bogatstvo. Normani su ljudi jake tjelesne građe, plave kose i očiju. Njikovi su brodovi u početku osvajачkih pohoda maleni, uski i dugački, plitki i ušiljeni na oba kraja. Zbog toga su naročito upotrebljivi za upravljanje veslima kojima se uglavnom i služe za pokretanje. Na svakom brodu, na jednom četvorobridnom jarbolu postoji jedno jedino jetro, obično crveno ili raznobojno išarano. Pramac i krma njihovih brodova završavaju svinutim visoko izgrađenim ušiljenim vršcima od kojih je pramčani ukrašen raznolikim drvenim likovima (glava zmije ili zmaja — slika 1). U brodovima su klupe na kojima, prema nordijskoj predaji, ima mjesta za 20—30 veslača. Oni se na duljim putovanjima izmjenjuju u 3 smjene, naročito za vrijeme nepovoljnih vjetrova, kada treba neprestano veslati i danju i noću. Zbog potrebe velikog broj veslača i ratnika, kojih ima obično 40—60, i zbog brojnog i teškog oružja, kao i zaliha hrane, ima na malim brodovima premalo mjesta, a osim toga oni teško odolijevaju velikim oceanskim valovima. Stoga, s vremenom, Vikinzi izgrađuju veće brodove na kojima plove po čitavom svijetu i dopiru do vrlo udaljenih krajeva na zapadu i na istoku.

Ploveći Sjevernim morem prema zapadu otkrivaju norveški Vikinzi Island i Grönland, a zapadnije od njih Labrador i New Foundland, pa dopiru, kasnije, i do sjeveroameričkog kontinenta koji otkrivaju 500 godina prije Kolumba. Danci na svojim morskim pothvatima biraju područja bliža svojoj zemlji. Pojavljuju se najčešće na obalama Škotske, Northunbrije i Neustrije (engleski Danci) i sjeverozapadne Francuske u kojoj zaposjednuto područje dobiva po njima i današnje ime Normandija. Oni od

kraja XII stoljeća govore samo francuski tako da ih plemenski sunarodnjaci s druge strane kanala La Manchea, u vrijeme osvajanja Engleske, zovu Francuzima.

Šveđani kreću prema istoku i prodiru na područje današnje Rusije. Preko nje dolaze ovi Normani, postepenim prodorom prema jugu, sve do Crnog mora i njegovom zapadnom obalom stižu čak u Carigrad.

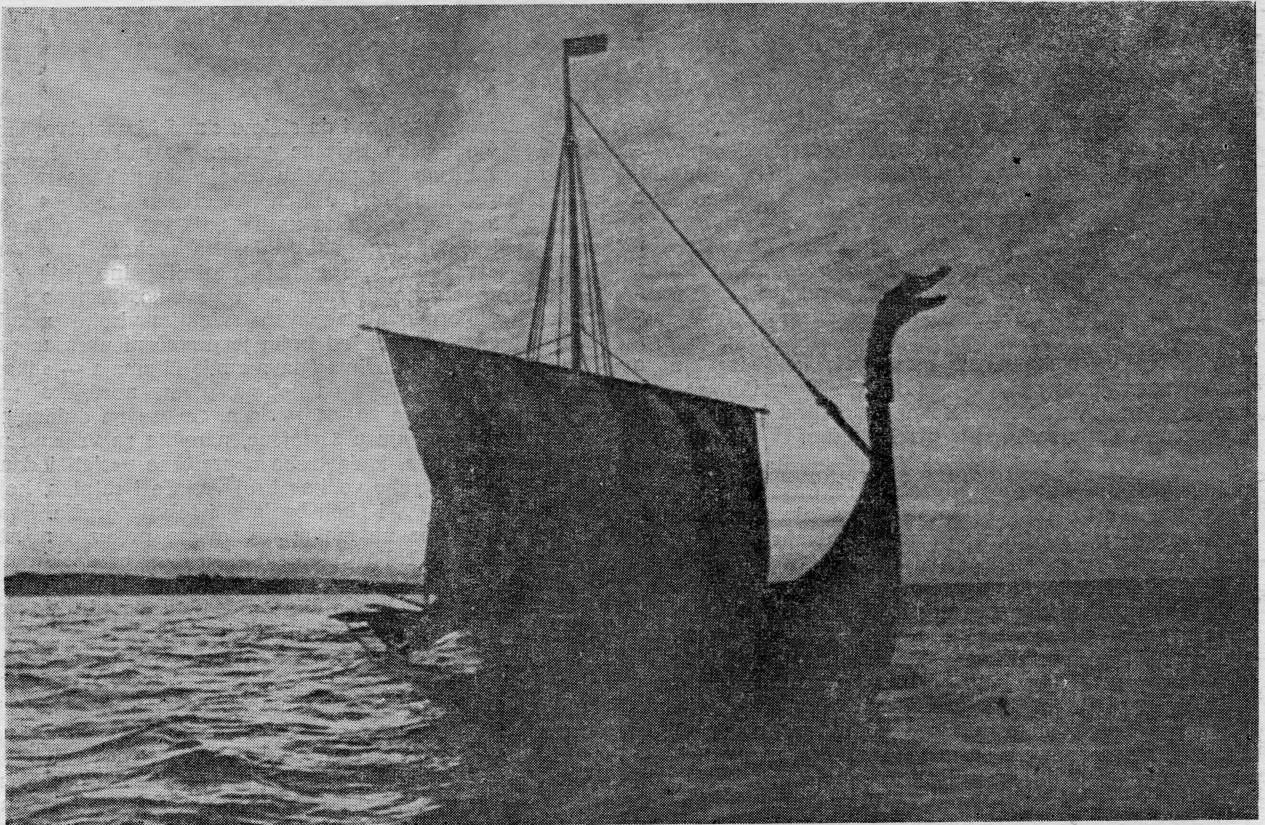
Normani idu u ratne pohode na više brodova, ali kad kreću, prema namjerama glavnog poglavice, i sa 250 i 300 brodova i s posadom od 10.000 do 15.000 ratnika. Bili su naoružani šljemovima, lukovima i strijelama, mačevima, kopljima i sjekirama, a zaštićivali su se od napada okruglim štitovima koji su za vrijeme putovanja stajali uz bokove lađa. Osim teška oružja služe im za zaštitu i košulje, izgrađene od željeznih prstenova međusobno povezanih, a sezale su im do ispod pojasa. Ratnici su bili poznati po svojoj neustrašivosti koja graniči s takvim ratnim bijesom da su na glasu i zbog svoje zvjerske okrutnosti. U zaposjednutim i naseljenim područjima Normani su u mirno doba opisani kao dobri i sposobni upravljači s mnogo smisla za organizaciju. Svojedobno zaposjednuti sjeverozapadni dio Francuske (Normandija) spadao je u najbolje upravljano područje. Međutim, Normani nisu samo hrabri ratnici. Oni su i rođeni trgovci, koji nose u Evropu, na prodaju vlastite proizvode kao napr. krzna sjevernih životinja, ambru, med, vosak, k tomu, što je najvažnije, plavokose robove i robove i žene, koje zamjenjuju za svilu i srebro, osobito na istoku.

Osvajajući gradove na ušćima raznih rijeka i u raznim područjima evropskog kontinenta i otoka, prodiru Normani svojim brzim laganim i vrlo pokretnim brodovima daleko uzvodno, gdje u pobjedonosnim nasrtajima proširuju svoju vlast osvajajući udaljena područja na koja se naseljavaju i tu se tijekom godina miješaju sa starosjediocima te postaju, na taj način, osnivači novih postojbina.

Normanski Danci stupaju na franačko tlo već u doba Karla Velikoga i zauzimaju utvrde koje je bio podigao u svrhu obrane na svojim granicama. Poslije njegove smr-

ti, u svom daljnjem napredovanju, pale gradove, nemilice ubijaju stanovništvo, a preživjele odvođe u ropstvo. Unutarnje razmirice i slabosti karolinških kraljeva olakšavaju Normanima da se utvrde u osvojenim područjima odakle nastavljaju da se, svojim osvajačkim pohodima, šire u svim smjerovima. Tako, preko ušća Loire i Garone, dospijevaju duboko u unutrašnjost zapadne Francuske gdje ne nailaze skoro ni na kakav otpor te zagospodare velikim dijelom zemlje. Na svom osvajačkom putu Vikinzi i u Francuskoj ruše i pale samostane, crkve i biblioteke u kojima su pohranjene dragocjene ostavštine i dragocjenosti starog svijeta, pa se zbog njihovih divljačkih i ozloglašanih postupaka u molitvama tadanjeg kršćanskog svijeta uzdiže vapaj »Od bijesa Normana oslobodi nas Gospodine«.

Vikinško doba ilustriraju 3 izvora arheoloških nalaza koji govore o njihovom svakidašnjem životu, a među njima su dokumenti koji su pisali ljudi koji se sretoše s njima u njihovoj zemlji ili drugdje. U njima se odražavaju način života, običaji i priče, takozvane »sage« nastale u XIII vijeku, 200—300 godina poslije događaja. U njima je riječ o junacima sa sjevera, znamenitim obiteljima i događajima, kao i životu naroda. O pretečama Vikinga govori vjerojatno i rimski povjesnik Tacit, koji u svojim spisima spominje dobro naoružane spretne mornare i vješte moreplovce na čudno građenim brodovima »sa pramcem na oba kraja«. Oko sredine VI stoljeća spominje i gotski povjesnik Jordan divlje stanovnike na sjeveru Skandinavije, neobično jake tjelesne građe. U arheologiji postoje podaci o primitivnom načinu života Normana koji se bave ratarstvom, ribarstvom, lovom i uzgojem domaćih životinja. Prema nađenim grobnicama može se zaključiti da su postojala 2 načina sahranjivanja umrlih: spaljivanje i pokapanje (slika). I jedno i drugo se vršilo sa svim oružjem pokojnikovim te domaćinskim posudama i hranom. Za velike i ugledne ljude, ili pak za ugledne žene, spremao se grob na potpuno opremljenom brodu, a kao zadnju pratnju pokojniku su pridjeljivali zaklane domaće životinje: konje, pse, i robove. Obični ljudi pokapani su u malim lađama, a siromašni u grobnice pokri-

Brod Vikinga

vene gomilom kamenja naslaganim u obliku lađe.

Prema izjavama istraživača, u Skandinaviji proje 800 godina nema tragova gradova, a kraljevi i vlastodršci sjevera vladaju na posjedima poznatim po ljepoti i bogatstvu. Glavno »zanimanje stanovnika, osobito za dugih i zamračenih zimskih dana bilo je pijančevanje. Skandinavci, pa čak i kraljevske osobe, posjedovali su sposobnost da uživaju piće pripremljeno od provrela meda, a ističu se i »hladnokrvnom sklonošću da nađu smrt u talogu rogova iz kojih su pili«. Kako piše u sagama švedski kralj Tjolnir, dok je pijančevao za vrijeme neke proslave, posrnuo je i pao u bure medena pića u kojemu se, vjerojatno sasvim sretan, i utopio. U nekoj se kronici tvrdi da je Atil poginuo poslije pijančevanja pri slavljenju smrti nekog neprijatelja »s numjerenim veseljem».

U Gamli ili staroj Upsali, kraljevskom sjedištu švedskih pogana, leži pokopan Itali, a pored njega i dvojica vladara iz VI stoljeća, u humcima jednako impozantnim, a dalje od njih, prema obzoru, vide se još mnogi manji brežuljkasti grobovi. Poslije sniježnih nanosa sanjkaju se niz te humke djeca na crvenim i žutim saonicama, ali prizor ipak nije veseo. Brežuljci su »pogrebni« tako da sve to ne može da mjeluje radosno. Nekad su ovdje spaljivani, kraljevi, pa se krajobraz doima kao da se iz njihovih lomača još uvijek izvija dim u vijugama. Prijelazom preko kraljevskog groblja dolazimo do onih grobova što okružuju crkvu ustarioj Upsali. Crkva je sagrađena iznad ruševine nekog poganskog svetišta. Povjesnik Adam iz Bremana opisao je grobni kovčeg koji je izvana bio potpuno optočen zlatom. Unutar svetišta postavili su Thora kao kralja bogova, Odima kao boga rata, a Fraja kao gospodara putenih naslada. Adam također piše da se svakih 9 godina pučanstvo skupljalo u Upsali da prinese posebnu žrtvu pri kojoj su od živih bića muškoga roda svake vrste žrtvovali po 9 glava, kako je to bio običaj, da im božanstvo ublaži sudbinu. Tjelesa žrtava su se vješala u posvećenom grobu pored crkve. U tom su grobu visila, uz ljude, čak i tjelesa pasa i konja. Vikinzi su svojim žrtvama koja su se pušila od krvi uveseljavali strašću za pjesmom.

Umjetnost »sklada« ili dvorskih pjesnika držala se strogih formula koje su propisivale aliteraciju (ponavljanje

istog zvuka ili suglasnika na početku dvije ili više riječi koje slijede jedna za drugom; npr. krasan kremen kamen zatim unutarnji srok i metafore zvane »kennings«. Pjesnici vikinškog doba postizali su uspjeh kao niko ranije, jer su samo stihovi mogli da ovjekovječe djela velikih ljudi. Nijedan kralj ili plemić, nije se usudio u borbu bez dovoljnog broja »skalda« ispisanih na stražnjoj plohi njegova štita. Norveški kralj Harald Haardraad koji i sam nije bio neznan pjesnik, osiguro je sebi vječnu slavu zaposlivši 19 najboljih pjesnika. Pjesnici su prodavali svoje pjesme za zlato, bez ikakva stida. Tako se pjesnik Egil Skallagrímson u svečanoj jedikovci povodom smrti svog prijatelja i zaštitnika Arinbjörna pita otvoreno, tko će njega sad nagrađivati za njegov pjesnički rad. Dobra pjesma mogla je da obuzda čak i kraljevsku srdžbu. Sredinom X stoljeća Egil je napisao pjesmu kojom je spasio život. Kad je dopao ruku svog zakletog neprijatelja kralja Erika Bloodeksa, Egil je preko noći spjevao pjesmu, pa kad je kralj slijedećeg jutra razmišljao na svom prijestolju, pjesnik je deklamirao 20 divnih stihova u hvalu svom kraljevskom zarobljivaču i Erik je pošteditio svoga krvnoga neprijatelja.

Ako je riječ skladba mogla da iskupi život, ona je mogla da se naruga i smrti. U bici kod Stiklestada, u XI stoljeću, pjesnik Thermod istrkao je neprijateljsku strijelu iz svojih grudi, ispipao njezinu građu i uskliknuo: »Dobro nas je kralj ishranio, ja sam debeo čak i preko korijena srca«, poslije čega je pao.

»Prije nego je Skandinavija postala samostalna — kaže Arne Emil Christenson, upravitelj Muzeja starina u Oslu — Danci, Šveđani i Norvežani govorili su zajedničkim jezikom, dijelili istu kulturu i malo su znali o svijetu izvan svoje zemlje. Baš vrijeme koje prethodi vikinškom periodu pruža dokaze o značajnoj ekspanziji pučanstva. Međutim, zemlja nije mogla da podnese više ljudi. Tako se oni prihvatili svojih brodova i zaploviše prema bogatijim krajevima na jugu. Ovi brodovi, više od ljudi koji su na njima plovili, udariše temelje vikinškom vremenu«. Šveđani, koji krenuše svojim brodovima preko Baltika prema istoku, prodriješe u neprekledne brezove šume i stepe Rusije. Oni brzo nadvladaše tamnošnje stanovništvo pa osvojivši Novgorod, glavno trgo-

Vikinzi trguju robljem

vačko središte na sjeveru, i Kijev na jugu, zavladaše u njima. Suvremeni podaci govore o Svedanima trgovcima kao o »Rusima« što je vrlo vjerojatno iskavreno ime za Svedane na finskom jeziku koje su oni prozvali »Ruotsi«. Tako je, na tom imenu, cijela zaposjednuta zemlja nazvana zemlja Rusijom. O Rusima govore također i arapski i bizantski pisci IX i X stoljeća koji kažu za njih da su »bili savršene fizičke građe, visoki kao palme datule, plave i crvene kose, da ne nose ni tuniku ni kaftan, nego odjeću koja im pokriva polovicu tijela i ostavlja slobodne ruke«. Ibu Fadlan, arapski pisac, koji se sreo s Rusima na Volgi, opisuje kako je zarobljena djevojka pristala da bude spaljena sa svojim mrtvim gospodarom. Kad su izvukli na suho pokojnikov brod, postavili su ga na uzvišeno mjesto ispod kojega su nagomilali drva. Onda su na palubi broda izradili drvenu kolibicu u koju su smjestili mekani svileni ležaj. Bogato obučeno i ukrašeno tijelo pokojnika unijeli su u kolibu. Pored njega ostavili su obilje pića i jela, zatim oružje, a onda su doveli psa kojega su presjegli na dva dijela. Poslije su natjerali utrk dva konja dok ih nije oblio znoj. I njih su mačem ras-komadali i unijeli u brod. To se dogodilo i s dvjema kravama. Kad je i djevojka dovedena na brod, ona se sastala sa starijom koja se zvala »andeo smrti« i koje je zadaća bila da djevojku ubije. Tada dođoše ljudi u oklopima. Djevojci su dali da ispije pehar, a ona je pjevala za to vrijeme, no čini se, da nije bila pri potpunoj svijesti. Onda je stara žena povukla za glavu i odvela u kolibicu. U tom času ljudi su kocima počeli udarati po svojim štitovima tako da njezine krikove nisu mogle čuti druge robinjice kako se ne bi uplašile i nastojale da izbjegnu smrt sa svojim gospodarima. U kolibici djevojka je, usmrćena ubodima i davljenjem postavljena uz lešinu. Na koncu najbliža rodbina pokojnog poglavice potpalila je brod. Plamen je zahvatio drvo, pa je brod izgorio, kao sve ono što se u tom času našlo na brodu.

Spuštajući se niz Dnjepr, Rusi svojim brodovljem zaploviše Crnim morem i 886. opsjedahu Carigrad koji su Vikinzi poznavali kao »Miklagard«, tj. veliki grad. Zapanjeni hrabrošću Rusa bizantski carevi unovačiše posebne čete Normana u svoju vojsku prozvali ih »varangijanskom« stražom. Varangijanci su služili Bizantu više od dva stoljeća kao udarne čete u bojovima za odbranu Carigrada od Turaka i kao carska tjelesna straža na dvoru. O tome govore mnogi kameni spomenici čak u Skandinaviji podignuti u spomen ratnika, poginulih među Grcima. U Rusiji su Vikinzi glavnu ulogu odigrali u IX i X stoljeću, a poslije njihova sila postepeno slabi tako da nove generacije Normana, koji dolaze u zemlju preko Dnjepra, postaju Slaveni preuzevši od starosjedilaca jezik, običaje i vjeru, te asimilirajući se ženidbom sa slavenskim djevojkama. Poslavenizirani Vikinzi nisu ostavili nikakva značajna traga u kulturi stanovni-

Spaljivanje umrlih

štva. Do konca X stoljeća vladari u Kijevu nose vikinška imena, ali posljednji među njima, kao Svjatislav, Vladimir i Jaroslav, bili su već čistokrvni« Slaveni. U doba Jaroslava Mudrog ruski dvor je doživljavao svoje zlatno doba. Kijevska pokrajina, onda najveća u Rusiji, broji čak 75.000 stanovnika.

Dok su švedski Vikinzi išli svom etničkom izumiranju, Dance i Norvežane privlačio je više evropski Zapad svojim plodnim poljima kojima su oskudijevali u domovini. U zapadnoj Evropi prvi se pojavili Norvežani. Zabošavši sjevernu Škotsku, oni zaploviše svojim brzim brodovima prema Irskom moru opljačkavši na svom putu Orknejske, Setlandske, Hebridske otoke i otok Man. Kad su dospjeli do Irske, poharali su nemilosrdno zemlju. Tako osvojiše (oko 845) na zapadnoj obali Irske utvrđenu luku Galaway, a na jugu Cook. Na istočnoj osnovaše grad iz kojega je kasnije vjerojatno nastao Dublin. U njegovoj okolici arheolozi su našli na tragove prvobitnih naselja i na alate raznih zanata. Novršani nisu zaposjeli cijelu Irsku. Oni su se zadovoljili gospodstvom nad važnim lukama u kojima su ostali do 1014. godine kad ih je irski kralj Brian Born potukao u krvavoj bici kod Clontarija. Norveški Vikinzi ostavili su vrlo malo očiglednih tragova svog gospodstva u životu Iraca. Prema tradiciji u Irskoj su Danci bili poznati po tome što su znali da kuhaju najbolje tada poznato pivo, a za »liscice« tvrde da su u stvari zlonamjerno ostavljeni danski psi koje su, nakon poraza, ostavili.

Danci su se 834 pojavili kao vinkiški ratnici uzduž kanala između kopna i Engleske, zauzevši ušća rijeke Loire prodrli su uzvodno u francusko kopno osvajajući Nantes, a rijekom Seinom dospjeli su do pred Paris pre-gazivši pred sobom sve zapreke. Oni tako osvojiše gradove Bordeaux, Perigueux, Limoges, Angoulême i Toulouse, a na sjeveru, prodirući rijekom Loarom, Agners, Tours i Orleans koje su savršeno sa zemljom i pretvorili u pustoš. Kad su na sjeveru zauzeli Rouen, koji su također spalili i opustošili, zauzeše Paris, Beauvais, Meaux, Melun a zatim Chartres, Evreux i Bayeux. Svi Normani idu u vikinške pohode obično samo ljeti, ali već sredinom IX stoljeća ostaju mnogi od njih da prezime na ušćima rijeka odakle se u pogodno vrijeme zaljeću u okolicu. U potrazi za novim ciljevima kreću njihove flote i prema jugu i tako 859. dospjevši do Biskajskog zaljeva pljačkaju španjolsku obalu do Gibraltara gdje zauzimaju primorski grad Algesiras. Tom se prilikom, možda prvi put, pojavljuje strašni zmaj sa sjevera u blagim plavim vodama Sredozemnog mora krastareći po Mediteranu ratnici pljačkaju i obale Sjeverne Afrike gdje prvi put vide i zarobljavaju tamnopute ljude. Iz istočne Španije Vinkizi nastavljaju svoja osvajanja prema južnoj Francuskoj i zauzimaju najprije Baleare. Prezimpljavali su na ušću rijeke Rone i sustavno pljačkali gradove Arles i Nimes odakle zatim kreću u Italiju gdje mačem i ognjem zlostavljaju Pisu i okolicu. Na povratku s ovog poduhvata, doživljavaju težak poraz koji im zadaše osvete željni Mauri. Brodovlje, koje je uspjelo da se spasi brzom plovidbom k sjeveru, skloni se u Nevarru, a njegova posada zauzme grad Pamplonu iz kojega iscijedi visoki danak za povratak njihova domaćeg kneza. Konačno, 862. godine pobijeđena flota još se jednom usidri na ušću Loire. Normani izgubiše 40 brodova, ali preživjeli stekoše slavu i bogatstvo. Uz francusku obalu i po rijekama počinili su Normani oko 900. manjih pljačka. Kaluđerij pobježao pred njima iz svojih samostana, a nezaštićena su sela i posjedi propali. Danska vojska pod vodstvom Norvežanina Hrolfa dospjela je još u prvom desetljeću X stoljeća u doline donje Seine i opustošila sve što je još bilo ostalo. 911. godine franački kralj Karlo Jednostavni, da bi se dočepao mira, odstupi u zamjenu, kao vojvodstvo, čitavo zemljište koje je bio zaposjeo Hrolf. On je poslije svog krštenja porazdijelio sva svoja dobra svojim sljedbenicima. Svi su oni u tijeku dviju generacija poprimili franački način življenja, običaje i jezik. Njihovo ime Normani ili Nordmani poprimi po njima i njihova nova postojbina Normandija.

Dok su tako teško stradale Irska i Zapadna Evropa, podnijela je i Engleska ubijen bjes vikinških napađača. Pri kraju IX stoljeća Danci, ratnici i moreplovljci, napadaju dobro organiziranim brodovljem i vojskom prema

jugozapadu i zauzimaju London, Rochester, Canterbury i Winchester. Samo je kralju Alfredu Velikom uspjelo da im se suprotstavi i da ih potpuno dotuče. No, dok je spasavao Englesku, nije uspio da istjera Dance iz sjeveroistočne trećine zemlje. Oni su zaposjeli područje od ušća Themse do današnjeg Liverpoola. Otkad su na toj teritoriji prevladali danski zakoni i običaji, prozvano je ono »Danelaw« (danski zakon). Neke zaostavštine, po tom zakonu, postoje još u Engleskoj. Pojedini normanski sufixi kao by (grad) i thorp (periferno naselje) ukazuju ne dvojbeno na vikinške naseobine i dansko podrijetlo, pa i nazivi nekih gradova u Engleskoj. I velike konjske trke, čuveni engleski »derby«, nose u nezivu normanski korijen kao i mnoge druge riječi i narječju Yorkshirea upr. bec (struja, rijeka) fors (vodopad) i fell (brežuljak).

Pri kraju X stoljeća kulminacijska crta jakih engleskih kraljeva, na vrhu s Alfredom, počela je da se spušta. 978. preuzima krunu Ethelred Unread, ali je 38-godišnja kobna vladavina ovog nesposobnog i neodlučnog vladara pospješila tužnu sudbinu anglosaksonske Engleske. Vikinški napadači, koji su razborito izbjegavali Englesku, počeli su napadati sve češće i sve brojnije. Armije su nahrpile na kopno. Olaf Tryggvason iz Novreške povede prvu 991. godine. Tada se Ethelred gadno prevario. On pokupi od svojih podanika posebni namet (danski novac ili dansko zlato) da tim novcem smiri Olafa. Namirisavši tako lijep plijen prodre više Vikinga u Englesku. Olaf se vrati 994. s danskim kraljem Svenom Forkbeardom da pokupi danski novac u visini od 16.000 srebrnih funti, a 1002. pokupi Sven 24.000 i 1007. još 36.000. Slijedeći norveški kralj Olaf Hrabri povede 1009. flotu uz Themsu, razori londonski most zakačivši ga željeznim klijestima i produži jedreći preko njegovih ruševina, te opljačka krasnu dolinu iznad njega. Ethelred je isplatio zadnji danak, zapanjujuću svotu od 48.000 srebrnih funta 1012. god. idućeg ljeta ugleda Svena Torkbearda još jednom u ponovnom napadu. Englezi praznih džepova i lišeni svake nade nisu mogli više da se opiru. Ethelred pobježe, a njegov se narod pokori. On je umro uskoro, a 1016. postao je engleskim kraljem njegov sposoban vladar, sin Knut. Knut, sjedini Englesku i veći dio Skandinavije u Carstvo Sjevernog mora koje bijaše kratka vijeka. On je s pravom mogao da se nazove — kao što je i učinio 1027. — kraljem Engleske, Danske i jednog dijela Švedske. Historičari tvrde da Engleska nije pala posljedice niza slučajnih i sretnih vikinških vojni, nego je trpjela poraze u 20-godišnjem neprekidnom i brižljivo organiziranom ratu koji je protiv nje vodio Sven Forkbeard. Ovu tvrdnju potkrepljuju čimbenici koji dokazuju da su oko 1.000. godine postojali u Danskoj četiri strateški smještene vojna tabora. Svi su bili izgrađeni prema istom strogom geometrijskom obliku, svi su gospodarili životnim vodenim putovima i svi su očevidno služili kao stalno boravište Vikinga koji ratuju s Engleskom (slika).

Arheolozi su vršili opsežna iskopavanja u zapadnom Seelandu na poljima kod Trelleborga, koji leži doista usred zelenih obradivnih polja. U ogromnom krugu diže se iz ravnice primitivna, ali jaka zemljana utvrda. Kad se čovjek popne na vrh njena bedema visoka 23 i široka 57 stopa, onda postiže dobar pregled nad ostacima vikinškog tabora (slika), a vide se i obrisi od 16 baraka u obliku broda. Prema istoku i jugu, izvan obrambena pojasa tabora, vide se i ostaci 15 zdanja koje su štatile drugi vanjski obrambeni zid i jarak. Specijalisti su pokušali da restauriraju jednu od tih baraka. Ako predemo preko šanca, u kojemu sada »stražare« samo zalutale ovce i udemo kroz niska vrata u baraku, nailazimo u njenoj unutrašnjosti na kameno, otvoreno, ograđeno ognjište, osvijetljeno blijedim svjetlima koje oskudnim tračima pada na nj kroz dimnak na sredini krova i na zemljane klupe poredane naokolo uza zidove barake. Nekad, prije tisuću godina, ležali su lijeno na tim klupama ljudi, koji su išli na zapad, put Engleske. Oni su ovdje jeli, ispijali pivo, brusili svoja koplja, mazali kože uljem i krpili svoje šatore. Uz vatru su pjevali svoje pjesme skalde, a kad bi im ponestalo piva i pjesma utihnula, ratnici su ispruženi pod ogrtačima spavali, dok su se žeravice gasile...

Nedaleko od Trelleborga leži povijesni danski grad Roskilde na kraju istoimena fjorda. Otrpilike na pola

puta između tog grada i mora, pri kraju vikinškog razdoblja potopljeno je 5 lada natovarenih kamenjem u namjeri da se zatvori prolaz, vjerojatno u svrhu obrane. 1962. arheolozi Olav Olsen i pomorski arhitekt Ole Krumlin Pedersen izvršise neobično spasavanje starih 5 brodova. Postupni rad na njihovoj restauraciji odvija se pred očima posjetilaca u muzeju vikinških brodova u Roskildeu. Tri specijalista rade neumorno da slože ostatke tih pet ogromnih zagonetaka prošlosti. Arheolozi ustanovise da su to dva različita ratna broda i tri koja su služila u svakidašnjem životu. Ratni je brod imao posadu 50—60 osoba i to je bio pravi vikinški brod, a prema njegovoj građi tvrde arheolozi, može se prosuditi da se kretao vrlo brzo, jer je bio za veslače dosta lagan. Po istrošenoj koblici zaključuje se da su ga često izvlačili na suho. To je savršen primjerak broda koji su Vikinzi upotrebljavali na svojim pustolovnim putovanjima. Druga vrst rekonstruiranih brodova služila je za prijenos teških tereta.

U periodu između 800. godine, u kojoj su prvi Normani kolonizirali Färer otoke, do 1000. godine, kad stupa prvi put na kopno Sjeverne Amerike, oni su ovakvim brodovima istraživali više od 3.000 milja prostora na nepoznatom oceanu. Međutim, prestano se nameće pitanje kako su Vikinzi mogli ploviti tako sigurno po tor. vodenom prostranstvu. Evo ključa: »U sagama (nordijske priče) pominje se »Solarstein« ili »sunčani kamen po kojem su mogli navodno određivati položaj Sunca za vrijeme naoblake. Neki stari Islanddanin, po imenu Star-Oddi, ostavio je kartu sunčeva položaja u zoru i u podne za cijelu godinu. U nekoj razvalini na Grenlandu u gledao je dio okrugle drvene ploče koja je možda služila za određivanje tih odnosa. Oslanjajući se na sve te izvore, zaključuje arheolog Thorhild Ramskou da su Vikinzi zaista imali neki sunčani kamen. Objavivši o tom pitanju članak u kojemu nagada o sunčanom kamenu, dobio je odgovor od Jørgena Jensena, stručnjaka za navigaciju skandinavskog zračnog prometa. On ga obavještava da slične ali usavršene sprave vode danas zrakoplove kroz

Iskopine starog Vikinškog tabora blizu Hubba u Danskoj

polarne širine u kojima je uporaba magnetnih kompasa beskorisna. Moderni kompasi (zvani nebeski) propuštaju sunčevo svjetlo koje je već polarizirano prolazom kroz atmosferu pomoću leća koje polariziraju. Usmjeravanjem leće izravno nad glavom, može navigator odrediti smjer sunčanih zraka, a prema njima i položaj Sunca. Slijedeći ovo saznanje dr Ramskou je otkrio da neki kristali, nađeni u Skandinaviji i na Islandu, imaju prirodno svojstvo polariziranja, jer reagiraju na sunčevo svjetlo točno kao i nebeski kompasi. Dr Ramskou drži na svom pisačem stolu malu grubu ploču poludragocjena kristala koji se zove »kordierit« za koji misli da bi mogao biti sunčani kamen. Kad se tamna asimetrična ploča drži između očiju i dnevnog svjetla i kad je pomalo pokrećemo proziran kristal nenadano postaje neproziran, pa se prema tome može odrediti i položaj Sunca. Mornar koji raspolaže takvim podatkom može da odredi i ucrta položaj broda. Normani su se služili navigacionim postupcima koji su trajali sve do parobrodarstva. Oni su se svojim pothvatima držali obala kad god su mogli, a kad su bili prisiljeni krenuti na otvoreno more, tražili su širinu svog odredišta sve dok nisu došli do njega.

Norveški iseljenici, probijajući se kroz sjeverni Atlantik, stigoše oko 870. do Islanda. Godine 982. istražio je Erik Crveni 200 milja Grenlanda, a onda je uslijedila kolonizacija. Bjarni Herjulfsson ugledao je novi svijet 986. godine, ali se tada nitko nije iskrcao sve do putovanja Erikova sina Leifa Sretnog, točno prije tisuću godina. Priče o Eriku Crvenom spominju i neuspjeli pokušaj da se naseli Amerika. Leif naide najprije na zapreke velikog broja planina i ledenjaka. Taj je kraj prozvaao Helluland, a onda je krenuo prema jugu i iskrcao se na pjeskovitu obalu u šumskom kraju koji je prozvaao Markland ili Šumska zemlja. Kad je produžio put još dalje na jug, stigao je do zemlje u kojoj nije bilo stoke, a morali su tražiti hranu da prezime. Oni su u jezerima i rijekama lovili losose, veće nego što su ikad ranije vidjeli. U tom području našli su u izobilju grožđa i prozvali su otkrivenu zemlju Vinland (Zemlja grožđa). Moguće je da se znanstvenici danas slažu da je Helluland današnji Bahinski otok, a Markland Labrador. Položaj Vinlanda nije sigurno određen premda ga neki poistovjećuju s otokom Labradorom.

Drugi sin Erikov Thorvald istražuje američki kontinent još dalje. U nekom predjelu još neorane zemlje našli su on i njegovi istraživači na ljude u kožnatim čamcima. Bijahu li to Indijanci ili Eskimi? Od devatorice oni ubiše osmoricu a jedan im pobježe. Poslije toga mnogi urođenici navališe na Normane. Jedna njihova strijela usmrtila je nesretnog Thorvalda. Normani su još jednom pokušali da nasele Vinland. U XI stoljeću, prema grenlandskoj predaji, Thorfinn Karselfni opremio je 3 broda, ukrcao na njih 65 ljudi uzobilje hrane i zaplovio do Leifova zimovališta u Sjevernoj Americi (slika). Njegovo naselje održalo se uspješno dvije godine. Za to je vrijeme

Vikinzi naseljavaju zaposjednuta područja u IX stoljeću

Karselfinova žena rodila dijete, nazvano Snorri. To je bilo prvo stvorenje bijele boje rođeno u Americi. Kasnije zaredaše opet nevolje s urođencima, te po završetku druge zime Karselfni odusta od daljnog otpora i zaplovi na trag na Grenland. Povjesnici su stoljećima u priporu oko te predaje, dok je novreški znanstvenjak Hegle Ingstaed nije opravdao 1962. godine kad mu je uspjelo da otkrije vikinško naselje iz X stoljeća u L'Anse aux Meadows blizu Sjevernog rta Newfoundlanda. Ingstaed i njegova žena Ana Stine, također arheolog, proboraviše 8 godina u L'Anse aux Meadows i među raznim iskopinama našoše između ostaloga brus za oštrenje igala, vreteno i brončanu pribadaču nedvojbeno vikinškog podrijetla. I danas se L'Anse aux Meadows još uvijek smatra omiljelom koljevkom saga. Obitelji Nove Fundlandije borave u malom selu sasvim blizu vikinških iskopina i, što je čudno, ne žive mnogo drukčije od starih Normana. Bave se stočarstvom, uzgajaju ovce koje imaju pašu i preko zime. Pecaju u rijekama pastrve, a u morskim zaljevima bave tuljanc. Ujesen love patke, a kad im se pruži prilika uhvate i ponekog jastoga. Kako sami kažu, oni vole ovaj način života i zadovoljni su. Njihove su neaseobine u Americi propale vjerojatno zbog toga što oružje Vikinga nije bilo bolje od urođeničkog, a osim toga starosjedioci su bili i brojniji od Normana. Po mišljenju Ingstaeda Kolumbo je uspio jer je raspolagao vatrenim oružjem.

Poslije neuspjeha u Americi počeo se svijet Vikinga sužavati, a naselja počeo postupno da propadaju. I normansko je pomorstvo također oslabilo. Najprije Grenlandi, a zatim i Islandani prepušteni su vlastitoj sudbini. Izolacija je za Grenland bila sudbonosna. Oko 1500. godine zadnji je preostali Normanac, kad je Evropa zaboravila da oni uopće postoje, umro ili nestao. Nitko ne zna zašto je nestao.

Od svih normanskih naselja održala su se samo ona na Islandu. Među Skandinavcima samo Islandani govore jezikom kojim bi ih razumjeli i Vikinzi. Podržani sjajem slavne prošlosti islandski pisci uvijekovječije Vikinge i njihovu epohu u sagama, jednom od značajnih oblika svjetske literature.

U dubini islandske zime zora ne sviće prije podneva. Bio je još dubok mrak u 10 sati prije podne kad me u svom uredu primio dr Kristjan Eldjara, glasovit historik i predsjednik Islanda. Kad sam ga upitao za mišljenje o povijesnoj pouzdanosti saga, on mi reče: »Općenito je mišljenje da se u sagama miješaju historijski elementi sa bajkama. Teškoće su u tome da se razluči što je jedno, a što drugo. Kroz stoljeća bavila se znanost opisima Vinlanda i smjerovima plovidbe o kojima se govori u sagama, ali nitko nije bio sposoban da sa sigurnošću lokalizira Vinland. Uprkos tome povijesni čimbenici tvrde da su Norvežani zaista doprli do Amerike. Islandska kultura potječe u velikoj mjeri iz vikinškog doba. Jezik je za to najvažniji i najočitiiji primjer. Struktura naše zajednice nije se bitno promijenila. Sjetite se da je u 1000. godini — Althing — islandsko zakonodavno tijelo prihvatilo kršćanstvo kao službenu vjeru. Trorgerir of Ljosavatn bio je poganiin koji je poglasio da se svi moraju pokrstiti i tako je bilo. Nije bilo ni krvoprolića, ni progona. Islandani su još uvijek, isto tako kao i u staro doba, odani demokratskim načelima. Sumrak bogova nagovijestio je sumrak Vikinga. Oko sredine XI stoljeća Harlod Bluetooth donio je kršćanstvo Danskoj. Olat Hrabri pronio ga je vatrom i mačem po Norveškoj, a kršćanski biskupi obratiše evanđelju i zadnje poganske utvrde u Švedskoj. Svugdje je Kristov križ zamijenio Thorov čekić (slika). U isto vrijeme kaos rascjepa uzdrmao je sjeverni svijet. Rat je stalno bjesnio skandinavskim zemljama. U Irskoj Kelti su krvavo okončali vikinško gospodstvo, a Island se proglasio nezavisnim. Propašću Knutova carstva anglosaksonski vladari su se ponovno popeli na englesko prijestolje. Po nesreći, za Sjevernjake, u cijeloj zapadnoj Evropi profesionalne vojske postale su pravilo a ne izuzetak. Nigdje više leteća flota nije mogla da nađe nezaštićenu obalu i nebranjene gradove. Tako je malo po malo vikinško doba propadalo zbog razmirica, nesreća i drugih udaraca sudbine. I u tim tamnim desetljećima zasja zadnji ljudski meteor u liku divljeg prosvijećenog, ali čvrstog vladara kralja Harald, zvanog Haralda, koji je vladao u Norveškoj od 1047. do 1066.

godine. Kao 15-godišnji dječak Harald je već bio u krvavoj bitci na strani svog polubrata kralja Olafa, koji se borio za norveško prijestolje. Iako u boju ranjen, Harald uspije izbjeći proganjanje Olafovih protivnika. Pobježe u Kijev gdje je našao utočište na sjajnom dvoru svog rodaka Jaroslava Mudrog gdje je našao i ljubav u osobi njegove kćerke Jelisavete. U katedrali Sv. Sofije u tom lijepom gradu na Dnjepru vidio sam poznatu sliku iz Haraldovog vremena. Na slici, nijemoj kroz tisuću godina, tri Jaroslavove kćeri začuđeno gledaju kroz stoljeća: Ana postade kraljica Francuske, Jelisaveta nesudana kraljica Norveške, a Anastazija buduća kraljica Ugarske. Četiri njegova sina oženiše se također s kraljevnama Bizanta i Germanije. Jedan mi Rus reče: »Nije čudo što neki stoga zovu Jaroslava tastom Evrope«. Tri godine borio se Harald hrabro u Jaroslavovoj četi, ali junaštvo i ljubav bez krune bili su preslabi uvjeti da zadobije kneginju. Jaroslav je odbio Norvežaninu bez prijestolja, pa ovaj otplovi niz Dnjepr prema gradu koji je kao magnet privlačio i ranije generacije Norvežana, basnoslovnom Miklagardu. U bizantskom Carigradu Harald se pridruži straži Varangija i postade njenim zapovjednikom. On se deset godina mačem i sjekirom borio na grčkim otocima do Male Azije i pod kavkaskim planinama do zlatnih zidina Jerusalima. U tim događajima skupio je nevjerovatan plijen. K tome Harald je bio golema rasta, viši od 6 stopa. Saga priča o njemu da je bio plave kose i brade, jedna njegova obrva bila je nešto viša od druge. I 1044. godine Harald se vrati u Kijev. Njegova silna moć uvjerila je Jaroslava u zaslužte te mu sada daje svoju kćerku. Sa svojom vjerenicom Jelisavetom vrati se u Norvešku gdje mu njegov izrazit značaj udružen sa slavom pomogloše do krune 1047. godine, 19-godišnja vladavina opravdala je njegovo ime. Bizant bijaše u njemu probudio smisao za autokratijom, pa je u kraljevstvu bezobzirno gušio svaku opoziciju. Svakog eventualnog pretendentu na vlast prisililo je da »poljubi tanku usnu sjekire«. Na brodu »Dragon« ponio je svoju zastavu kroz Skandinaviju ubijajući i pustošeći. Njegov suvremenik Adam iz Bremena prozvaog ga je »munjom sjevera«. On je još našao vremena i da se proširi preko Sjevernog oceana. Tada, 1066. godine njegova neutaživa požuda svrati pogled na najveću od svih — Englesku. Poslije smrti Eduarda Ispovjdnika bijaše se grof Harald Godwin dočepao engleskog prijestolja, ali je Wilhelm od Normadije također proglasio svoje pravo na englesko žezlo kao i Harald Norveški. U jesen iste godine, u toku od tri tjedna ova trojica protagonista: Harald Harddraada, Harold Godwin po podrijetlu i sam poluviking i Wilhelm od Normadije, potomak Vikinga, pobiše se u dvjema bitkama koje odlučise sudbinom ne samo Engleske, nego i cijele Evrope. Harald Hardraada udari prvi. Praćen od Haralda Engleskog, nezadovoljnog brata, grof Testing povede 300 brodova niz obalu Northumbrije. Norveška se vojska iskrca kod Riudla, pobijedi u oštroj bici i uđe u nebranjeni York. Zatim opijem

ratnom srećom i pobjedom napusti ratnika koji je bio nahranio gavrane od Crnog mora do Atlantika. Pretjerano samopouzdan Harald povede dio svoje vojske do Stamfordskog mosta. Tu odrezan od svog brodovlja i pojačanja, pa čak i bez svoje željezne košulje, norveški je kralj 25. rujna iznenađen od Harolda Godwinsona. Stamfordski most, iako popravljen i nanovo sagrađen, još uvijek vodi u luku preko rijeke Derwent, 8 milja daleko od starog vikinškog središta Yorka. Englezi uznapredovaše sa zapada. Kad se dezorganizirani osvajači skupiše oko Land Wastera, odred engleskih konjanika dojaha s protivne strane. Najmanji od njih pozdravi grofa Testiga i ponudi mu suverenitet nad cijelom Normandijom. »A što će«, upita Testig »biti dano Haroldu Sigurdsonu?« »Sedam stopa engleske zemlje« odgovori konjanik »ili toliko više, koliko je on viši od ostalih ljudi«.

»Pripremite se za boj« viknu Testig.

Kad konjanici odmakoše, upita Harold: »Tko je bio čovjek koji je tako dobro govorio?«

»Kako je malen bio taj čovjek«, reče Harold stojeći ponosno na svojim stremenima.

Kad se vojske poredaše u redove, norveški kralj spjeva pjesmu burno pozdravljen od svojih boraca. Nasmijavši se Harold uskliknu: »To su bijedni stihovi. Ja ću spjevati nešto bolje«, pa zatim, misleći možda na Jelisavetu, izusti: »Ona mi jednom prilikom reče: U brizi uvijek diži visoko svoju glavu, čak kad mačevi traže da te smaknu i lubanje osuđenih ratnika ti smlavu«. U navali Englezi prodrijaše kroz norveški zaštitni zid. Kad Valkire zapjevaše svoju sudbonosnu pogrebnu pjesmu, koplja se zarumeniše i krv se proli iz rana po travu. Zid se sruši. Englezi, udarajući bijesno, zaposjednuše Land Waster. Tada »munja sa sjevera« odbaci svoj štit i kao ludak se zaleti naprijed, na čelu svojih četa, boreći se s obje ruke dok mu engleska strijela ne probi vrat. Norvežani kako kaže anglosaksonska kronika, natjerani su u bijeg, a Englezi stadoše oštro progoniti njihove zaštitnice. Dok su neki od njih uspjeli domoći se svojih brodova, mnogi se potopiše i mnogi izgorješe. Harold Engleski bez oklijevanja zaokrenu svojom vojskom prema jugu da se suoči s normanskom pogibli. Ironija je htjela da on, koji je pobijedio najjačeg ratnika vikinške ere, za nekoliko dana izgubi svoje kraljevstvo i život u bici kod Hastingsa od hladnokrvnog i proračunljivog Wilhelma. U međuvremenu divovsko tijelo Haralda Hardraada ležalo je na pustom razbojištu. Kakovu je konačnu sliku vidjelo njegovo ukočeno oko? Je li to bio Dnjepr i njegove zelene obale, ili brežuljci kao drago kamenje oko Kijeva ili princeze u svili koje nakićene šetaju palačama na Bosporu, ili zveket oružja na sicilijanskim obalama, ili je »Dragon« rezaog površinu plavog Atlantika? Kralj je upoznao vikinški svijet u naponu sjaja i pri njegovu zalasku. I kad je Harald Sigurdsson, vladar čvrste ruke, Varangijanac, jeruzalemski putnik i pjesnik, poginuo kod Stamfordskog mosta, zašlo je sunce Vikinga za obzorje povijesti.